UDK 070:81’42
Gaja Červ
Fakulteta za družbene vede v Ljubljani

BESEDILNE, PRAGMATIČNE IN MEDBESEDILNE ŽANROTVORNE PRVINE UVODNIKA

Prispevek prinaša razmislek o žanrskih značilnostih novinarskega dnevniškega uvodnika. Pri tem v besediloslovni pristop vključuje spoznanja novinarskih študij in diskurzivne analize ter skuša tako zajeti tudi tiste žanrotvorne prvine, ki ne izhajajo neposredno iz uvodniških besedil, temveč iz sporočanjskih okoliščin, v katerih ta besedila nastajajo, ter iz medbesedilnih razmerij znotraj novinarskega diskurza.

The article examines the genre features of the journalistic lead editorial in a daily newspaper. The author includes in her textological approach findings of journalistic studies and discourse analysis in the attempt to capture, among other things, the genre features not directly derived from lead editorial texts, but from the communicative circumstances in which these texts are conceived and from inter-textual relations within journalistic discourse.

Ključne besede: žanr, uvodnik, besediloslovje, medbesedilnost, novinarski diskurz

Key words: genre, lead editorial, textology, intertextuality, journalistic discourse

1 Uvod

Besediloslovnega in jezikovnostilnega premisleka o značilnostih besedil dnevnega tiska, ki jih teorije novinarskega diskurza žanrsko opredeljujejo kot uvodnike, se lotevamo z zavestjo, da je vsak poskus prepoznavanja skupnih, povezovalnih prvin, ki skupino besedil postavljajo v odnos družinske podobnosti ter s svojo ponovljivostjo in obvezujočnostjo definirajo tvorjenje in recepcijo teh besedil, obsojen na določeno mero formalizma in redukcionizma. Najprej zato, ker sta redukcija in formalizacija del pojmu žanra inherentnih procesov posploševanja in abstrakcije, še bolj pa, če žanrotvorne prvine razumemo kot definirane in uporabljene, ne opažene in opisane; žanr torej ne kot naraven, temveč pragmatičen. V skrajnosti tako razumevanje žanra pomeni, da je žanr s svojimi značilnostmi determiniran z razlagalnoklasifikacijskimi potrebami, in ne obratno (Rosmarin 1985: 25), ter da opredeljene žanrotvorne prvine bolj kot na sorodnosti in razlike med tipi in razredi besedil kažejo na razlike med metodami njihovega razločevanja in klasifikacije (Miller 1984: 154).

Sodobne teorije arbitrarnost in togost žanrskih opredelitev rahljajo z raziskovalnimi pristopi, ki izhajajo iz dveh ključnih uvidov; bistvo žanra ni v trdnosti in nespremenljivosti, temveč v vseskozi dinamičnem ravnotežju njegovih prvin in potencialnosti njihove realizacije (Campbell in Jamieson 1978, Ansary in Babaii 2005, Frow 2006). V »žanrski strukturni potencial« je vgrajenih nepredvidljivo število kombinacij razmerij med obveznimi in možnimi žanrskimi prvinami,[1] ki se realizirajo v konkret-

[1] Ansary in Babaii (2005: 277) po zgledu Hallidayja in Hasan (1989) žanrotvorne prvine delita na obvezne in možne, brez obveznih besedilo ne bi bilo interpretirano kot pripadnik določenega žanra, možne

nih besedilih (Ansary, Babaii 2005: 277). Po drugi strani pa z retoričnimi teorijami žanra (Miller 1984, Pennock 2000, Devitt 2000, Bawarshi 2000) ta primarno ni več raziskovan le kot formalno-vsebinska besedilna celota, ki je po svojem bistvu z za žanr specifičnimi besedilotvornimi algoritmi določena že pred tvorjenjem (Korošec 1998: 230– 231), temveč je žanr razumljen kot »tipizirano družbeno dejanje« (Miller 1984). Uresničuje se kot odziv na komunikacijsko zahtevo, ki je interpretirana kot ponavljajoča se in zato tipska, prek tvorjenja in recepcije besedila v konkretnih družbeno-zgodovinsko-kulturnih okoliščinah. Obenem pa žanr ni le odziv na določeno sporočanjsko okoliščino, ampak jo prek svojih konvencij tudi konstruira, saj pogojuje posameznikovo doživljanje in pojmovanje sporočanjske okoliščine ter možnih in primernih besedilnih odzivov nanjo (Bawarshi 2000: 340, Devitt 1993: 573). Fuzija formalno-vsebinskih lastnosti je torej prej kot bistvo le indikator žanra, določena z za žanr relevantnejšimi sporočanjsko-pragmatičnimi okoliščinami, ki jih soustvarjajo tvorec in naslovnik besedila v določenem kontekstu. Od tod izhaja, da »žanr nima globljega in trajnejšega bistva, ki ne bi bilo vpeto in odvisno od spremenljivih družbenih, kulturnih in institucionalnih pričakovanj ter bralčevih horizontov pričakovanj in semiotičnih praks« (Juvan 2002: 11).

Zgornje ugotovitve napeljujejo k misli, da bi bilo za celovito razumevanje katerega koli žanra v raziskovalno metodologijo poleg besedilne analize zelo smiselno vključiti tudi analizo tvorjenja in recepcije žanrskih besedil v obliki poglobljenih intervjujev s tvorci in naslovniki. Ker ta raziskava vloge tvorca in naslovnika pri vzpostavitvi žanra ne upošteva neposredno, temelji namreč na primerjavi teorij uvodnika anglosaških, romanskih in slovenskih raziskovalcev tega žanra ter na besediloslovni in jezikovnostilni analizi, skušamo pomen sporočanjsko-pragmatičnih okoliščin za žanr kar najbolj upoštevati vsaj tako, da so besedilne značilnosti uvodnikov dosledno reflektirane s stališča novinarskega diskurza in funkcije tega žanra v njegovem okviru. Na upoštevanju sporočanjskih okoliščin in funkcije uvodnika v kontekstu novinarskih besedil, ki vsakodnevno tvorijo časnik kot celoto, je utemeljena tudi hipoteza o medbesedilnosti s poročilom na prvi strani kot za uvodnik žanrotvornem besedilnem kriteriju. Teoretsko utemeljene ugotovitve o žanrskih značilnostih uvodnikov smo preverjali z analizo besedil Delove rubrike Tema dneva, ki je leta 1987 nadomestila Delov klasični uvodnik, in, da bi preverili hipotezo o medbesedilnosti, poročil na prvi strani Dela, ki so bila s Temo dneva snovno-tematsko povezana.[2] Za besedila Teme dneva se namreč zdi, da so v slovenskem dnevnem tisku še najbližja žanru uvodnika, obenem pa ta raziskava tudi upošteva in pretehtava možnost, da imajo besedila te rubrike, ki so v slovenskem tisku zdaj že uveljavljena stalna oblika sporočanja, dovolj povezujočih in od uvodnika razločevalnih lastnosti, da jih je mogoče opredeliti kot samostojen žanr. Poleg tega pa je treba, ker je žanr historično spremenljiv, pravzaprav »samo trenutno stabilen« (Schryer v Devitt 2000: 710) na novo premisliti tudi dosedanje žanrske opredelitve uvodnikov. V tem smislu sta koncepcija, pa tudi raziskovanje žanrov poročevalske funkcijske

prvine pa so poljubne, za žanrsko recepcijo besedila niso nujne, obenem pa se razlikujejo od prvin, ki rušijo žanrsko identiteto, ker so za določen žanr povsem nespecfične.

[2] Analiziranih je bilo trideset naključno izbranih dvojic Teme dneva in poročila, ki so v časniku Delo izšle med 1. januarjem in 30. junijem 2008.

podzvrsti[3] posebna; diahroni pogled na razvoj in spreminjanje žanra, značilen za žanre umetnostne funkcijske zvrsti (Devitt 2000: 703), je pri novinarskih žanrih zamejen z eno temeljnih potez novinarskega diskurza – ažurnostjo in zasidranostjo v sedanjosti. Stik z novinarskim žanrom je za bralca vedno stik z njegovo najsodobnejšo različico, z žanrom, kot se piše danes. Novinarji svoja besedila bolj ali manj načrtno in reflektirano prilagajajo hitro spreminjajočim se družbenim in tehnološkim sporočanjskim okoliščinam, zato je toliko pomembneje, da so ažurni in pogosti tudi teoretski premisleki žanrskih sprememb v novinarskem diskurzu.

2 Uvodnik kot žanr komentatorske vrste interpretativne zvrsti

Med raziskovalci obstaja konsenz, da je uvodnik izrazito mnenjsko novinarsko besedilo, ki ima največ skupnih lastnosti z drugimi mnenjskimi žanri novinarskega diskurza, predvsem s komentarjem (Herman in Jufer 2001: 1; Izadi in Saghaye-Biria: 2007: 148; van Dijk 1996: 13; Rupar 2007: 599; Agnès 2002: 306; Martin-Lagardette 2005: 100), čeprav kot bo natančneje pokazano v nadaljevanju, razumevanje mnenjskosti in njenega odražanja v jezikovnostilnih prvinah uvodnika še zdaleč ni enoumno in neproblematično. Slovenska teorija novinarskih vrst uvodnik uvršča med žanre komentatorske vrste interpretativne zvrsti (Košir 1988: 63), torej v zvrst, kjer se avtor besedila »v tekstu pokaže, je v njem s svojimi mnenji udeležen, pri obravnavi predmeta je subjektivno naraven in angažiran. /.../ Svoje predmete ocenjuje, vrednoti, pojasnjuje, analizira in razlaga« (Košir 1988: 41–42, 83). Dominantna interpretativna funkcija ga z jezikoslovnega stališča uvršča med presojevalna besedila (Kalin Golob 2000: 32, 2004: 705), v katerih se prek jezikovnostilnih sredstev uresničujejo »vplivanjske, apelne in vrednotilne sporočanjske naloge« ter »iskanje stika z naslovnikom« (Korošec 1998: 12). Za interpretativno zvrst v celoti, ugotavlja Košir (1988: 83), je značilno, da se njeni žanri ne zadržujejo na površini dogajanja, v okviru prve podatkovne sheme (Korošec 1986a: 150–154), temveč »analiza sega v ozadja, raziskuje razmerja med dogajanji, išče vzroke, nakazuje posledice«, pri čemer je predmet komentatorske vrste »ozadje aktualnega dogodka, o katerem je javnost že obveščena« (Košir 1988: 83).

S komentarjem (žanri komentatorske vrste) ga poleg dominantne funkcije povezuje značilna trodelna struktura, ki jo kot žanrotvorno prvino uvodnika navaja praktično vsa pregledana literatura (Katajmäki in Koskela 2006: 216, Kalin Golob 2000: 36, Ansary in Babaii 2005: 272, Bhatia 1993: 168, van Dijk 1996: 19, Košir 1988: 84). Shema uvod – jedro – zaključek, ki jo avtorji, ki se natančneje posvečajo strukturi uvodnikov, še dodatno notranje razčlenjujejo (Katajamäki in Koskela 2006: 214), je posledica pragmatične organiziranosti uvodnika (van Dijk 1996, Katajamäki in Koskela 2006, Pennock 2005). V uvodu avtor opredeli temo besedila – se naveže na določen dogodek ali stanje izvenjezikovne realnosti. To avtor doseže tako, da dogodek ali stanje na kratko opiše, povzame ali ga le poimenuje in pričakuje, da bo bralec v nadaljno interpretacijo besedila pritegnil védenje o dogodku, ki ga je predhodno dobil iz drugih novinarskih

[3] Podzvrst publicistične funkcijske zvrsti, ki jo sestavljajo poročevalna in presojevalna novinarska besedila; povezujejo jih skupen namen dnevno obveščati javnost o dogodkih, dogajanjih in stanjih ter posebna jezikovna sredstva, ki tvorijo poročevalski stil (Kalin Golob 2003: 46–52).

besedil (van Dijk 1996: 19, Bhatia 1988: 165). Van Dijk (1996: 20) ugotavlja, da je mogoče pričakovati, da bo »prvi del, ki poimenuje dogodek in vzpostavlja tematiko, pretežno faktičen, čeprav je že opis dogodka lahko tak, da posredno vrednoti«.[4] V jedrnem delu uvodnika je prek argumentacije razvita interpretacija dogodka/stanja, ki temelji na presojanju različnih stališč ter možnih alternativ položaja in njegovih razpletov (Bhatia 1988: 165, Košir 1988: 84). Po van Dijku (1996: 20) je osrednji del uvodnika presojevalen in se osredotoča na mnenje časopisa ter v argumentacijo pri-teguje z njim povezane ideologije in vrednote. Zaključek prinaša končno razsodbo v prid določenega stališča oziroma mnenje o tem, »kako bi moralo biti« (Bhatia 1988: 165), »/.../ v zaključku je poanta celotne zadeve: kaj zdaj, kaj bo, kaj bo treba storiti itd.« (Košir 1988: 84). Zaključku so včasih dodana še priporočila, svarila in nasveti o tem, kdo in kako bi moral v danih okoliščinah ukrepati, da bi bilo doseženo želeno stanje, ki jih Katajamäki in Koskela (2006: 216) imenujeta nauk, ter neposredni pozivi k ukrepanju (Bhatia 1988: 165, Pennock 2005: 18, van Dijk 1996: 19). Mnogi avtorji (Herman in Jufer 2001: 17, Agnès 2002: 306, Rupar 2007: 601) zato ugotavljajo, da so mnenjsko naizrazitejši prav zaključki uvodnikov.

Katajamäki in Koskela (2006) ugotavljata, da se struktura uvodnika, ki v uvodu s poimenovanjem in opisom dogodka/stanja glede na časovno točko upovedovanja in sprejema posega v preteklost, z napovedmi in pozivi k ukrepanju pa v prihodnost, odraža tudi v rabi časja. Tako naj bi v uvodu prevladoval preteklik, v jedru sedanjik, v zaključku pa prihodnjik. Analiza tridesetih Tem dneva potrjuje trodelno strukturo besedil te rubrike, pri analizi časja pa se je izkazalo, da Tem dneva z jasno zarisano strukturo preteklik – sedanjik – prihodnjik praktično ni. V navezavi na Koroščevo (1998) tipologijo besedilnih nastopov se izkaže, da je pri ugotovitvenih, teznih in figuratvnih nastopih raba sedanjika pogostejša od rabe preteklika. V jedrih besedil se povedni naklon sedanjika pogosto meša s pogojnikom, ki se nanaša na možnost v sedanjosti, katere modalna modifikacija je tudi prihodnjik; avtorji ga uporabljajo za tehtanje različnih alternativnih potekov in razpletov upovedovanega dogajanja. Ugotovitve Katajmäki in Koskele (2006) še najbolj veljajo za zaključke, kjer je poleg rabe sedanjika res pogost tudi prihodnjik.

3 Razločevalne žanrotvorne prvine uvodnika

Identiteta žanra se vzpostavlja medbesedilno; po eni strani v medbesedilni pragmatično-formalno-vsebinski podobnosti, ki skupino besedil povezuje v žanr, po drugi strani pa v hierarhičnem medbesedilnem odnosu mreže sorodnosti in razlik z drugimi žanri in vrstami. Zato so za določitev žanra prav tako kot lastnosti, ki so zanj značilne, pomembne tudi tiste, ki jih nima (Devitt 2000: 700). Ker ima uvodnik isto dominantno funkcijo in strukturo kot komentar, poleg tega pa uvodničarji pri upo-

[4] Korošec (1998: 225–244) posebej za Temo dneva opredeljuje tipologijo besedilnih nastopov, torej najmanjših na začetku besedila stoječih delov besedila, ki so tudi sami lahko besedilo (1998: 226), in ugotavlja, da se Teme dneva lahko začenjajo s časo-prostorsko umestitvijo besedila, ugotovitvijo ali oceno o pojavu, tezo, ki vsebino napoveduje bolj ali manj neposredno, citatom, vprašanjem ali figurativnim poimenovanjem dogodka/stanja (1998: 233–240).

vedovanju besedila lahko uporabljajo tudi enak nabor jezikovnostilnih sredstev kot komentatorji, se postavlja vprašanje, katere razločevalne žanrotvorne prvine ločijo ta dva žanra.

V znanstveni in strokovni literaturi o uvodnikih so kot specifične za uvodnik – in zato razločevalne – najpogosteje navedene naslednje lastnosti:

1) Stalna topografija in tipografija uvodnika (Herman in Jufer 2001: 7), kar pomeni položaj na prvi strani časopisa, v okviru prve strani pa postavitev na vedno istem mestu, ki je od ostalih besedil ločeno s posebno pisavo in/ali okvirjem (Agnès 2002: 305, Rupar 2007: 599, van Dijk 1996: 1, Kalin Golob 2000: 33, Dubied in Lits 1997: 53).
2) Izbor upovedovanih elementov stvarnosti (snovi oziroma tematike); snov uvodnika je po splošnem strinjanju raziskovalcev ažuren dogodek ali z njim povezano stanje, ki je bil v uredništvu po dejavnikih objavne vrednosti ocenjen kot najpomembnejši v dnevu (Korošec 1998: 228, Herman in Jufer 2001: 2, Dubied in Lits 1997: 53), obenem pa tudi kot tako kompleksen in družbeno pomemben, da ga je treba natančneje interpretirati in se mora uredništvo do njega opredeliti (Agnès 2002: 306, van Dijk 1996: 19, Rupar 2007: 599, Martin-Lagardette 2005: 100, Košir 1988: 86).
3) Tretja značilnost je tesno povezana z drugo, saj naj uvodniki v nasprotju s komentarjem ne bi izražali mnenja posameznega novinarja, temveč naj bi jih avtorji pisali v imenu celotnega uredništva, zastopajoč mnenje časopisa, kar se vsaj v klasičnem uvodniku odraža tako, da uvodniki niso podpisani oziroma so na različne načine, pogosto z logotipom časopisa, označeni kot kolektivni prispevek uredništva (Herman in Jufer 2001: 2, Dubied in Lits 1997: 57, Martin-Lagardette 2005: 100 –101, Rupar 2007: 595).

Ob razumevanju žanra kot posebnega ravnotežja v konstelaciji formalnih, vsebinskih in pragmatičnih prvin opazimo, da so tri kot ključne najpogosteje omenjane žanrotvorne prvine uvodnika pravzaprav pragmatične narave in uvodnik od komentarja ločujejo na podlagi razlik v sporočanjskih okoliščinah,[5] v katerih žanra delujeta, ne pa zaradi različnih formalno-vsebinskih potez. Postavlja se torej vprašanje, ali bi bilo dekontekstualizirana besedila obeh žanrov samo na podlagi besedillnih in jezikovnostilnih lastnosti sploh mogoče ločevati.

Položaj na prvi strani je za žanrsko prepoznavnost uvodnika očitno tako pomemben, da si kljub ugotovitvam, da se ta žanr predvsem v anglosaškem tisku s prve strani pomika v notranjost časopisa,[6] v okolje ostalih mnenjskih besedil (Herman in Jufer 2001: 3), Herman in Jufer (2001: 4) zastavljata vprašanje, ali je uvodnik dejansko žanr ali pa gre le za privilegirano pozicijo, ki daje komentarju, objavljenem na tem mestu, posebno težo, njegovemu piscu pa posebno odgovornost. Objava besedila, ki se oblikovno in

[5] Skladno z retorično teorijo žanrov je vsaka sprememba žanra izvorno pogojena z razločevalno spremembo sporočanjskih okoliščin (Miller 1984: 159).

[6] Herman in Jufer (2001: 3) ugotavljata, da prihaja v tisku do trenda umikanja mnenjskih besedil s prve strani, ki postaja vedno podobnejša vstopni strani spletnih medijev, katere namen je predvsem na kratko predstaviti vsebino medija in uporabnika orientirati po njej, obenem pa je vedno pomembnejša tudi njena pridobivalna funkcija. Te ugotovitve je v primeru slovenskih tiskanih medijev morda mogoče aplicirati na dejstvo, da razen Dela dnevniki mnenjskih besedil ne objavljajo na prvi strani.

stilno ne razlikuje od komentarja, na prestižnem mestu prve strani namreč njegovemu avtorju podeljuje vlogo govorca v imenu časopisa, kar legitimira izražena stališča, da dobijo v primerjavi z ostalimi mnenjskimi besedili pomembnejšo vlogo pri oblikovanju javnega mnenja (Herman in Jufer 2001: 4, Agnès 2002: 305).

4 Uvodnik med subjektivnostjo in objektivnostjo ter individualnim in kolektivnim

Trditev, da uvodnik izraža mnenje uredništva oziroma časopisa, je zaradi razvojne poti tega žanra in sploh zaradi sodobnega prespraševanja družbene vloge novinarstva problematičnejša, predvsem pa kompleksnejša, kot je bila v času razcveta eksplicitne politične orientacije časopisov in mnenjskega novinarstva ter vse do konca prve polovice 20. stoletja (Agnès 2002: 301).

Pri refleksiji mnenjske narave uvodnika se raziskovalci neizogibno srečujejo s tremi sklopi vprašanj, na katera ni konsenzualnih odgovorov:

– kako opredeliti in razmejiti pojme dejstvo in mnenje, informativnost in interpretativnost, subjektivnost in objektivnost ter v kakšni medsebojni zvezi so ti pojmi, kakšna je povezava med mnenjskim, subjektivnim in individualnim;

– kako zahteve po objektivnosti in uravnoteženosti vplivajo na vsebino in stil presojevalnih žanrov, do katere mere je individualno in subjektivno sploh dopustno v katerem koli novinarskem žanru oziroma čigavo mnenje in s kakšnimi jezikovnimi sredstvi naj novinar izraža v presojevalnih žanrih;

– kako se v uvodniku kot besedilu, ki izraža mnenje kolektiva, a je vendar delo enega avtorja, vzpostavlja razmerje med subjektivnim in objektivnim ter individualnim in kolektivnim.

Zaradi obsežnosti raziskovalnega problema, ki bi zahteval posebno obravnavo, na tem mestu odgovorov na večino zgoraj zastavljenih vprašanj ne bo mogoče primerjati in natančneje premisliti, predstavljenih bo le nekaj opažanj raziskovalcev o spreminjanju mnenjske vloge uvodnika, ki zadevajo spremembe v argumentaciji in jezikovnostilnih prvinah uvodnikov.

4.1 Nevtralizacija jezikovnostilnih prvin v razmerju do objektivizacije mnenjskega diskurza uvodnikov

V zvezi s kolektivnostjo v uvodnikih izraženih mnenj Dubied in Lits (1997: 57–58) opozarjata na poseben paradoks nasprotujočih si procesov subjektivizacije in objektivizacije, ki simultano potekata v francoskih uvodnikih. Ugotavljata namreč, da je vse več francoskih uvodnikov podpisanih – kar je značilno tudi za Teme dneva – poleg tega mnogi objavljajo tudi fotografije avtorjev in podpise, ki so reprodukcije avtorjevega rokopisa; prek tovrstnih pribesedilnih prvin se poudarjata individualnost in subjektivnost uvodničarja, kar uvodnik, ki naj bi bil po definiciji kolektivno mnenjsko besedilo uredništva, približuje komentarju oziroma kolumni. Po drugi strani pa stil sodobnih romanskih in anglosaških uvodnikov zabrisuje prisotnost avtorja z rabo neosebnih glagolskih oblik in/ali množinskih zaimkov, ter z opuščanjem rabe aktualiziranih stil-

nih sredstev (Lee v Herman in Jufer 2001: 6, Dubied in Lits 1997: 58). Dubied in Lits (1997) ugotavljata, da so sodobni uvodniki pogosto praktično brez stilemov. Kalin Golob (2004: 703, 709) opaža podoben pojav tudi pri slovenski komentatorski vrsti; na podlagi jezikovno-stilne analize poročil in komentarjev na temo vstopa Slovenije v Nato ugotavlja, da so se po letu 1990 »zamenjale žanrske in jezikovnostilne konvencije«, ki so veljale za delitev na informativno in interpretativno zvrst. Opaža, da se v mnogih komentarjih, kljub temu da žanrska in stilna norma to dopuščata, avtorjeva subjektivna naravnanost in angažiranost vse manj kažeta prek rabe stilno zaznamovanih jezikovnih sredstev. Za tovrstne komentarje, ki jih avtorica označuje kot »trezne in hladne«, je značilno, da se njihova presojevalnost odraža kot izrecno vrednotenje, ki temelji na nezaznamovanih jezikovnih sredstvih in logični argumentaciji, pogosto pa avtor mnenjskost vzpostavlja le še posredno, prek soočanja mnenj različnih vpletenih strani (Kalin Golob 2004: 709, 710). Enake spremembe na podlagi diskurzivne in jezikovno-stilne analize uvodnikov in poročil Rupar (2007: 595–596) opaža tudi v avstralskem tisku.

Nezanemarljiva razširjenost opisanega pojava spodbuja k razmisleku, v kolikšni meri so globalne jezikovno-stilne spremembe v obeh novinarskih zvrsteh pravzaprav odraz procesa spreminjanja pojmovanja ločevalne norme in sporočanjske vloge žanrov obeh zvrsti.[7] Poleg opuščanja aktualiziranih, avtorsko prepoznavnih jezikovnostilnih sredstev so v sodobnih uvodnikih namreč opazne tudi druge diskurzivne poteze, ki kažejo na izogibanje eksplicitnemu vrednotenju upovedanega. Kot že omenjeno, se avtorji sklicujejo na mnenja in argumentacije drugih soustvarjalcev diskurza o upovedeni vsebini, pogosto strokovnjakov na obravnavanem področju, pa tudi na analize javnega mnenja, statistične podatke, politične in druge uradne dokumente, kar daje predstavljenim mnenjem večjo relevanco in zmanjšuje njihovo zgolj individualno veljavnost (Agnès 2002: 306). Prek nizanja tovrstnih dejstvenih in mnenjskih informacij uvodničar bralcu le sugerira konstrukcijo izbranega mentalnega modela za razumevanje dogodka, na podlagi katerega si bo bralec lahko ustvaril mnenje o njem (van Dijk 1996: 30).

Van Dijk (1996), Rupar (2007) ter Herman in Jufer (2001) tako ugotavljajo, da uvodniški diskurz doživlja objektivizacijo, ki je po eni strani posledica imperativa novinarske objektivnosti, ki se vedno bolj odraža tudi v presojevalnih besedilih, saj »tudi kredibilnost uvodničarjev temelji na isti predanosti natančnosti, preverjanju, širokemu javnemu interesu in želji po informiranju, ki je značilna za druge novinarje« (Kovach in Rosentiel v Rupar 2007: 598). Podobno že Lukač trdi, da javnost novinarju svobodo izražanja lastnega mnenja podeljuje, »ker je s svojim objektivnim, resničnim, pogumnim, celovitim, jasnim in točnim pisanjem ter napovedmi pridobil zaupanje javnosti« (Lukač v Slavković 1975: 194). Po drugi strani pa našteti avtorji ugotavljajo, da je sodobni uvodničar bolj kot govorec v imenu svojih uredniških kolegov in časopisa, za katerega piše, govorec v imenu javnosti. Pod tržnim pritiskom težnje po čim višji nakladi, pa tudi zaradi same vloge uvodnika pojasniti in opredeliti najpomembnejši dogodek dneva ter tako ustvariti recepcijski okvir za vsa besedila dnevne časniške

[7] Konvencija novinarskega diskurza, da morajo biti dejstva, jasno ločena od mnenj.

celote, ki tako ali drugače tematizirajo isti dogodek, mora uvodničar naslavljati široko javnost, ki ima nujno kontradiktorna prepričanja in pričakovanja. Zato je prisiljen v zelo medla, splošno priznana stališča, kar je še toliko značilnejše za deklarativno apolitične časnike (Herman in Jufer 2001: 8), »/.../ uvodniki so neosebni, /.../ podpirajo splošna (družbena, ekonomska, kulturna ali politična) mnenja, ki jih navadno delijo z drugimi družbenimi elitami« (van Dijk 1996: 19). Herman in Jufer (2002) postavljata celo tezo, da so morali sodobni uvodničarji, da bi sploh še lahko izražali mnenja, razviti strategije desubjektivizacije diskurza, ki to mnenje predstavljajo kot splošno sprejeto, javno mnenje, ki je zato že precej blizu dejstvu.[8] Iz navedenih ugotovitev, ki kažejo na težnjo po zmanjševanju prisotnosti avtorjevega subjektivnega odnosa do upovedanega v žanru, kjer je ta po funkcijski konvenciji in stilni normi dopuščan ali celo pričakovan,[9] pa vseeno ni mogoče izpeljati tako radikalnih zaključkov kot jih Medved (2005) v članku *Komentar – napačno pojmovanje ali ideološki konstrukt?* Medved piše, da je »zamenjevanje komentarja« – iz besedila je razvidno, da ima avtor v mislih celotno komentatorsko vrsto – »z mnenjem /.../ ostanek tako imenovanega mnenjskega novinarstva, ki je bilo značilno za ideološko monolitne politične sisteme v Evropi pa tudi drugod po svetu, ki so večinoma izginili že v zgodnjih devetdesetih letih prejšnjega stoletja«, ter da » komentar ni mnenje«, temveč žanr, ki mora pojasniti vzroke in ozadja dogodkov tako, da si bodo lahko naslovniki o njih sami izoblikovali mnenje neodvisno od novinarjevega (Medved 2005).

Prenagljenost zaključka, da vloga sodobnih uvodnikov ni več vrednotilna, apelna in vplivanjska, je mogoče utemeljiti tako s teoretskim premislekom kot empirično, z besedilno analizo. Treba je upoštevati, da odsotnost jezikovnih sredstev, ki bi eksplicitno kazala na prisotnost avtorja v besedilu, ne pomeni nujno odsotnosti vrednotenja ter izražanja mnenj in stališč, saj je izrazito mnenjsko argumentacijo – sicer bolj racionalne kot čustvene narave – mogoče upovedati tudi s povsem nevtralnimi jezikovnimi sredstvi.

Prav prisotnost tovrstne mnenjskosti potrjuje tudi analiza izbranih Tem dneva. Ugotovljeno stanje potrjuje tudi že omenjena opažanja raziskovalcev (Bhatia 1988, Pennock 2005, van Dijk 1996: 19, Herman in Jufer 2001, Agnès 2002), da se izrazitejša mnenjskost v uvodnikih ohranja in koncentrira v zaključkih, kjer v nasprotju z uravnoteževanjem stališč različnih virov, značilnim za uvodniško jedro, uvodničarji oblikujejo teze, ki »učinkujejo sorodno kot moralni nauki na koncu zgodb« (van Dijk 1996: 20). Poleg tega se mnenjskost zaradi pozivov k dejanjem in spremembam v zaključkih izraža predvsem kot neposredni nagovor bralcev in/ali odgovornih oziroma

[8] Kot piše van Dijk (1996: 5), se namreč mnenja od dejstvenih prepričanj (védenja) razlikujejo le po tem, da v celoti ne zadoščajo družbeno-kulturno spremenljivim kriterijem resničnosti, ki so skupni vsem članom določene družbe. Kriteriji za vzpostavljanje dejstvenih prepričanj izhajajo iz objektivno oziroma v intersubjektivnem konsenzu določenih lastnosti stvari, ker so znanstveno dokazljive ali zdravorazumsko sprejete kot resnica. Nasprotno so osnova mnenj vrednote in norme tistega, ki jih izreka, zato je mnenja mogoče argumentirati, ne pa tudi dokončno dokazati, saj kriteriji, na katerih sloni presojanje njihove veljavnosti ali napačnosti niso medsebojno izključujoči, kar v družbi omogoča sočasno prisotnost pluralnih, tudi nasprotujčih si mnenj (van Dijk 1996: 6).

[9] Čeprav v primeru uvodnika še vedno ostaja odprto vprašanje, koliko je subjektivni odnos res lahko avtorjev osebni, če naj izraža stališče uredništva.

kot sugeriranje potrebnih ukrepov z izrazito apelno in vplivanjsko funkcijo (Herman in Jufer 2001: 17).

> In v zadnjih »bojih« z Laščani si je vlada privoščila toliko »slučajnosti«, da v iskrene poskuse urejanja lastniških in tržnih razmerij težko še verjamemo. Še posebno, ker je Pivovarna Laško skupaj z Mercatorjem tako rekoč edina preostala tarča v uvodu omenjenega vladnega boja, pa čeprav je bil ta vsaj retorično zasnovan v množini. Precedenčni ukrep proti Istrabenzu torej raje vzemimo s precejšnjimi zadržki (TD, 12. 2. 2008, Darijan Košir).

> Ob lanski veliki gospodarski rasti, presenetljivih proračunskih prilivih in premierovih januarskih nasvetih, da je treba zategniti pas, pa vladi ob pripravi rebalansa 2008 preostane tudi zanimiv fiskalni ukrep, ki preverjeno deluje protiinflacijsko, a zahteva varčno državo: to je seveda znižanje stopenj davka na dodano vrednost (TD, 1. 4. 2008, Miha Jenko).

> Prvi korak k vračanju zaupanja pa bo večja preglednost. Razkritje milijardnih skritih tveganj v drobovju bilanc bi sicer spet šokiralo, a trajni učinek bi bil blagodejen (TD, 31. 1. 2008, Peter Žerjavič).

Poleg tega ugotavljamo, da so zadnje povedi Tem dneva pogosto teze, sorodne tistim, ki jih Korošec (1998: 237) opisuje kot enega od tipov besedilnih nastopov teh besedil, s to razliko, da te teze nimajo kataforične, temveč anaforično funkcijo in zaokrožujejo argumentacijo, ki jo avtor razvija skozi celotno besedilo. Zaključke z izrazito apelno in vplivanjsko funkcijo, ki niso nujno realizirani z zaznamovanimi stilnimi sredstvi, v kohezijski zgradbi besedil pa delujejo anaforično zaokrožujoče, je torej mogoče označiti kot žanrotvorno prvino besedilotvornega algoritma uvodnikov.[10]

4.2 Vloga skupnega sporočanjskega kroga v uvodniku

Med znake desubjektivizacije mnenjskega diskurza, ki naj bi bili značilni za sodobne uvodnike, kot že omenjeno, raziskovalci (Lee v Herman in Jufer 2001: 6, Dubied in Lits 1997: 58) prištevajo tudi kolektivni subjekt, izražen z vključujočimi, identitetnimi zaimki za prvo osebo množine. Za tovrstne zaimke je značilno, da vključujejo pišočega, naslovnike in ostale, ki se jih informacija zaradi prostorsko-kulturno-družbene bližine kakor koli tiče, ter tako ustvarjanjo fiktivno skupnost – največkrat izvenbesedilno referirajo na nacionalno skupnost – s katero naj bi se naslovniki poistovetili in v njenem okviru mnenjski diskurz interpretirali kot konsenzualno sprejet in torej objektivnejši (Herman in Jufer 2001: 11, 12).[11] Navedene ugotovitve – ne da bi se spuščali v utemeljenost trditev o desubjektivizacijskem učinku množinskih zaimkov – se zdi zato smiselneje razumeti v okviru Koroščeve (1998: 161–176) opredelitve skupnega sporočanjskega kroga. Ta pomeni besedilno nanašanje na izseke objektivne realnosti s skupne referenčne točke, »iz katere se izkustveno, po sporočanjskem dogovoru (konvenciji) razpoznava istousmerjenost treh sporočanjskih spremenljivk, poročevalskega

[10] Ker raziskava ne zajema primerjalne analize komentarjev, na njeni podlagi ni mogoče preveriti, ali tovrstni zaključki kot žanrotvorne prvine delujejo razločevalno v razmerju do komentarjev.

[11] K tovrstnim strategijam avtorja prištevata še fraze, kot na primer: znano je; vse kaže, da; razume se, da, vsi pravijo, da itd., s katerimi uvodničar mnenje predstavlja kot splošno sprejeto ali celo dejstveno Herman in Jufer (2001: 11, 12).

vira, besedila in naslovnikov, v smislu tukajšnjosti in zdajšnjosti« (Korošec 1998: 161). Besede, ki najočitneje kažejo na skupni sporočanjski krog, so zaimki za 1. osebo množine in nekateri relacijski pridevniki, kot na primer sosednji, tuji...

Pri tem je pomembno, da nanašalnice teh besed ni v besedilu, ampak naveznik kaže na nedoločeno izvenbesedilno množino (Korošec 1998: 166), ki jo naslovniki lahko interpretirajo, ker z avtorjem delijo časo-prostorsko uistousmerjenost, pa tudi skupne vrednote in podobo sveta (Korošec 1998: 162).

In s tem so spet očitni problemi, ki že leta tarejo **naš** borzni trg /.../

/.../ v **domačih** borznih in finančnih krogih ni zaslediti posebne evforije ob avstrijskem prevzemu. **Naša** borza pač postaja podružnica borze /.../ (TD, 21. 6. 2008, Miha Jenko)

Pravzaprav gre predvsem za to, da je sosednja država sklenila, da širšemu krogu članic Unije – in ne morda samo zainteresirani dvojici, to je **nam** in Italijanom – sporoči, zakaj je letos uveljavila svoj ekološko-ribolovni pas, saj **nas** je dolgo prej jezil že zakon o njem (TD, 5. 2. 2008, Stojan Žitko).

Žalostno, a vendar nekeko skladno s tistim, kar **pričakujemo** od politike, je, da da bodo prihodnja leta, če bi nastale korenitejše spremembe na oblasti, tudi zdaj vladajoče stranke našle cel kup pomankljivosti, /.../ (TD, 2. 2. 2008, Ivan Puc).

Preverjali smo torej, ali je vzpostavljanje skupnega sporočanjskega kroga v Temah dneva dovolj pogosto in izrazito, da bi ga lahko označili kot konstitutivno žanrotvorno prvino teh besedil. Skupni sporočanjski krog je bil v pregledanem gradivu prek zaimkov za 1. osebo množine, glagolov v 1. osebi množine in/ali relacijskih pridevnikov in zaimkov vzpostavljen v sedmih od tridesetih besedil, kar je manj kot četrtina in vzpostavljanja skupnega sporočanjskega kroga ne potrjuje kot žanrotvorne prvine besedil Tem dneva, ki jih raziskujemo kot potencialne predstavnike slovenskih dnevniških uvodnikov. Zanimivo je tudi, da izvenbesedilna nanašalnica zaimkov 1. osebe množine v pregledanem gradivu nikoli ni bilo zgolj množinsko uredništvo, torej brez vključevanja naslovnikov. Taka nanašalnica bi potencialno kazala na uvodnikovo funkcijo izražanja kolektivnega mnenja uredništva, ugotovitev pa potrjuje Koroščevo tezo (1998:166, 167) o neznačilnosti omejenega sporočanjskega kroga za tisk.

5 Medbesedilnost – kriterij besedilnosti kot žanrotvorna prvina uvodnika

Osnova za razmislek o medbesedilnosti kot žanrotvorni prvini uvodnika so ugotovitve diskurzivnih analiz, da postaja medijski diskurz vse bolj samonanšalen in zato medbesedilen, kar se odraža tudi v obsežnem procesu medbesedilnega nanašanja novinarskih besedil (Rupar 2007: 598). K medbesedilnemu raziskovanju vsebinsko-formalnega strukturiranja in povezovanja novinarskih besedil spodbujajo tudi novi, pod vplivom internetne hipertekstovnosti oblikovani pristopi (Lugrin 2001, Cormerais in Milon 1998), ki tudi pri raziskovanju vsebinsko-formalne strukture tiskanih medijev presegajo meje posameznega besedila in za enoto analize jemljejo vsebinsko ter v ustvarjanju oziroma recepciji časo-prostorsko povezana besedila. Dodatno pa tak premislek upravičuje kot žanrotvorna značilnost uvodnika že omenjeno dejstvo, da

uvodnik upoveduje dogodek ali stanje, za katerega uredništvo po dejavnikih objavne vrednosti presodi, da je najpomembnejši v dnevu, iz česar sledi, da je v okviru vsebine dnevne izdaje tematiziran v več žanrih, najpogosteje še v vsaj enem informativnem žanru.[12] Informativni in interpretativni žanr, ki tematizirata isti dogodek, zaradi svoje sporočanjske vloge v kontekstu dnevne izdaje delujeta kot komplementarna celota; predpostavlja se namreč, da je bralec interpretativnega žanra z dogodki in stanji, ki jih ta pojasnjuje in komentira, že seznanjen prek informativnega žanra (Pennock 2005: 16, Lugrin 2001: 12–19, van Dijk 1996: 19), ki je v primeru uvodnika pogosto tudi v njegovi fizični bližini na prvi strani časopisa (Agnès 2002: 303).

Iz napisanega je razvidno, da nas medbesedilnost, ki jo je najsplošneje mogoče opredeliti kot »odvisnost tvorjenja oz. sprejemanja danega besedila od seznanjenosti udeležencev v komunikaciji z drugimi besedili« (Beaugrande in Dressler 1992: 18), tu ne zanima kot proces, ki je konstitutiven praktično za vsako besedilo, posebno če nanj gledamo žanrsko. Besedila se namreč »konstituirajo kot taka v odnosu do drugih besedil« (Frow 2006: 48) in svoj žanrski značaj v procesu ustvarjanja, branja in obravnavanja dobivajo medbesedilno in metabesedilno (Juvan 2002).[13] Kot za uvodnik potencialno žanrotvoren besedilni kriterij raziskujemo medbesedilna razmerja med uvodnikom in informativnim žanrom, s katerim upovedujeta isto prvino izvenjezikovne realnosti – v primeru Tem dneva je to eno od poročil na prvi Delovi strani. Ker izvor medbesedilnih razmerij vidimo v snovno-tematski povezanosti obeh besedil,[14] je v nadaljevanju treba naravo te povezanosti in iz nje izhajajoče odvisnosti tvorjenja in sprejemanja uvodnika od seznanjenosti z besedilom poročila natančneje definirati ter pokazati, v katerih besedilnih prvinah uvodnika se odraža in kako. Pri tem je treba upoštevati dejstvo, da sta ti dve besedili, kljub temu da sta vsebinsko povezani, saj Tema dneva prinaša pojasnilo in vrednostno opredelitev dogodka, o katerem informira poročilo, obenem tudi dve avtonomni besedilni celoti, ki morata biti dovolj kohezivni in koherentni, da omogočata nemoteno recepcijo tudi sami na sebi, brez nuje po priklicevanju besedilnega sveta drugega besedila. Še posebej takrat, ko avtor obeh besedil ni ista oseba, je treba premisliti tudi možnost, da avtor uvodnika konkretnega besedila informativnega žanra ne pozna, temveč je seznanjen le z informacijami o dogodku, ki jih podaja poročilo. V tem primeru je vsakršno medbesedilno razmerje med žanroma le posredno, vzpostavljeno prek referiranja na isto izvenbesedilno, ne pa tudi besedilno realnost.

Za tip medbesedilnosti, ki se potencialno vzpostavlja med uvodnikom in informativnim žanrom, je značilno, da se del védenja, potrebnega za interpretacijo in rabo

[12] V literaturi (Pennock 2005, Agnès 2002) je najpogosteje opisana vsabinska povezava med uvodniki in poročili, Košir (1988: 83) pa tako zvezo vzpostavlja med žanri komentatorske vrste in vestmi.

[13] Pri medbesedilnosti, ki je konstitutivna za žanrsko identiteto besedil nasploh, gre po Beaugrandu in Dresslerju (1992: 128) za obsežen proces posredovanja, torej obdelovalnih dejavnosti in priklicevanja poprejšnjega védenja ter trenutnih prepričanj in ciljev v model komunikacijske situacije, saj se žanrska identiteta oblikuje v interakciji velikega števila besedil, med uporabo danega besedila in drugih žanrsko sorodnih besedil pa so lahko tudi veliki časovni presledki.

[14] Opozoriti je treba, da medbesedilnih povezav med enim od poročil na prvi strani in Temo dneva Delovi novinarji v nasprotju z navezavami na druge informativne žanre v notranjosti časopisa, na katere ob koncu poročila napotevajo s sklicevalnimi avtomatizmi, kot so več na strani …, nadaljevanje na strani …, ne nakazujejo eksplicitno.

določenega besedila, nahaja v drugem, glede na recepcijo časo-prostorsko bližnjem besedilu. Pri tem se uvodnik nanaša na besedilni svet, vzpostavljen v informativnem žanru, z izrazi aktivira določene prvine bralčevega védenja, pridobljenega ob branju informativnega žanra, ter tako ohranja kontinuiteto smislov (Beaugrande, Dressler 1992: 65).[15] Primarna funkcija medbesedilnosti – tako kot vseh besedilnih kriterijiev – je vzpostavljanje besedila kot vsebinsko smiselnega in oblikovno zaokroženega sistema, ki deluje kot enota sporočanja (Korošec 2006: 242), stabilnost besedila kot sistema pa se »vzpostavlja in ohranja s pomočjo kontinuitete pojavitev« (Beaugrande, Dressler 1992: 41). Posebnost medbesedilnosti v primerjavi z ostalimi besedilnimi kriteriji je, da možnost kontinuitete pojavitev razširja čez meje besedila, tako da v referenčno razmerje poveže dve ali več besedil. Izkaže se, da je medbesedilnost v tem primeru v tesni zvezi s koherenco obeh besedil – načini, »na katere so komponente besedilnega sveta – tj. konstelacija pojmov in relacij (odnosov), na katerih temelji površinsko besedilo – medsebojno dostopne in relevantne« (Beaugrande Dressler 1992: 13). Pravzaprav je o medbesedilnosti v primeru uvodnika in poročila na prvi strani mogoče razmišljati kot o medbesedilni koherenci, saj aktivacijo konstelacije védenja (spoznavnih oziroma kognitivnih vsebin), ki je bila zasnovana v poročilu, razširja tudi na uvodnik[16] (Beaugrande, Dressler 1992: 13).

> V širši perspektivi medbesedilnosti /..../ moramo dopustiti, da sta kohezija in koherenca nekega besedila lahko izvedeni iz kohezije in koherence nekega drugega besedila znotraj istega diskurza. /.../ Koherenca očitno ni toliko značilnost samih besedil, temveč je prej rezultat kognitivnih procesov besedilnih uporabnikov. Že samo nizanje dogodkov in situacij v besedilu aktivira operacije, ki koherenčne odnose bodisi prikličejo v spomin bodisi jih ustvarijo. (Beaugrandne, in Dressler 1992: 86, 14)

Raziskava medbesedilnih razmerij med Temo dneva in poročilom na prvi strani te ugotovitve potrjuje, saj se medbesedilnost realizira predvsem prek priklicevanja pojmov in relacij, ki zaradi povezanosti besedilnih svetov teh dveh besedil presegajo besedilno mejo. Če si izposodimo terminologijo nanašalnice in naveznika,[17] ki je sicer najpogosteje rabljena za opis znotrajbesedilnih razmerij, je najočitnejše manifestacije tovrstnega medbesedilnega razmerja mogoče opisati kot dobesedno ponavljanje

[15] Pri tem je treba upoštevati, da uvodnik ne referira le na besedilni svet konkretnega poročila, temveč tudi na širše bralčevo védenje, pridobljeno v drugih besedilih novinarskega diskurza, ter na »določeno količino vsakdanjega védenja, izhajajočega iz udeležencevih pričakovanj in izkušenj v zvezi z urejenostjo dogodkov in situacij« (Beaugrande, Dressler 1992: 65). Saj »človek vse védenje, ki ga usvoji, uporablja kot most za pridobivanje novega védenja«, pomen pa nikdar »ne izhaja zgolj iz teksta samega, temveč iz interakcije med védenjem, predstavljenim v besedilu, na eni strani in shranjenim védenjem o svetu posameznega uporabnika na drugi«, saj je »pomen kot lastnost jezika v besedilih /.../ le poseben primer usvajanja, hranjenja in uporabljanja védenja v vseh vrstah človekove dejavnosti« (Beaugrande, Dressler 1992: 15, 106, 67).

[16] Pri tovrstnem enačenju medbesedilnosti in koherence morebitne pomisleke vzbuja dejstvo, da je »za to, da jezikovna elementa vzpostavljata kohezivno-koherenčno razmerje, bistveno, da sta v dovolj ozko omejenem sobesedilu, da je identifikacija njune povezave nedvoumna« (Pennock 2005: 38), medbesedilno razmeje pa nedvoumnost take povezave lahko zamegli.

[17] Nanašalnica je katerikoli člen stavčne propozicije, na površini torej vsi stavčni členi ter celotna tema ali rema. Naveznik pa je bodisi samo morfem, nadalje zaimenska beseda (zaimki, prislovi), sinonim, hipernim, sobesedilni sinonim, parafraza. (Korošec 1986: 52)

nanašalnic iz poročila ali njihovo parafraziranje ter rabo sinonimnih, hipernimnih in figurativnih naveznikov v Temi dneva.

Tako je na primer v poročilu o hrvaškem pisnem obvestilu o sporu s Slovenijo, ki ga je razposlala članicam EU, ta dokument poimenovan s tujko »non-paper« in nevtralnim prevodom neuradni doument (5. 2. 2008, Rok Kajzer, Božo Mašanović), v Temi dneva pa ga avtor prevede kot »neobstoječi dokument (non paper v evrolatovščini)« ter se s tem do njega vrednostno opredeli (5. 2. 2008, Stojan Žitko). V poročilu o izginotju zaupnih dokumentov iz slovenskega zunanjega ministrstva je to označeno kot »odtekanje« dokumentov« (6. 2. 2008, Peter Jančič, Barbara Hočevar), avtor Teme dneva v poročilu imenovano odtekanje ironično preimenuje v »curljanje«, nato pa vrednostno navezovanje na besedilni svet poročila stopnjuje z ugotovitvijo, da »ne gre več za curljanje, ampak že za pravi veletok« (6. 2. 2008, Marko Pečauer) itd.

Interpretiranje tovrstnih pojmovnih relacij kot medbesedilnih je mogoče podkrepiti tudi s stališča drugih kriterijev besedilnosti – predvsem informativnosti, namernosti in sprejemljivosti. Informacije, podane v poročilu, vzpostavljajo sporočanjske okoliščine, ki uvodničarju omogočajo, da ustvari besedilo z večjo količino novih, manj kontekstualiziranih in pričakovanih informacij, saj lahko računa na to, da bo bralec nekatere prvine za kontekstualizirano recepcijo uvodnika potrebnega védenja priklical iz medbesedilnega odnosa s poročilom. Pri Temah dneva pričakovanje rabe medbesedilnih referenc za uravnavanje informativnosti upravičuje tudi dejstvo, da je Tema dneva v primerjavi s klasičnim uvodnikom relativno kratko besedilo (Korošec 1998: 242). Pisec tega besedila je torej pri tvorjenju omejen z zahtevo po kratkosti; o najpomembnejšem dnevnem dogodku nima prostora podrobno informirati, ampak mora poiskati jezikovna sredstva, ki mu omogočajo na čim krajši in enostavnejši način bralcu priklicati v spomin védenje o dogodku, pridobljeno z branjem poročila.

Protiargument tej tezi je, kot smo že nakazali, dejstvo, da bralna pot do Teme dneva ne vodi nujno prek poročila, Tema dneva mora torej avtonomno zadostiti vsem besedilnim kriterijem, poleg tega pa lahko bralec informacije o dogodku, ki ga tematizira Tema dneva, dobi tudi iz drugih novinarskih besedil in medijev, ne nujno v poročilu na prvi Delovi strani.

Da bi se trdneje prepričali, koliko je ponavljanje pojmov in relacij iz poročil ter njihova aktualizacija v Temah dneva dejansko posledica medbesedilnosti, v kolikšni meri pa je pojav, ki se kaže kot medbesedilnost, le posledica referiranja teh dveh besedil na isto izvenjezikovno realnost oziroma na realnost, kot jo konstruira širši kontekst medijskih besedil, nas je zato zanimalo, ali so poleg »referiranja na enote védenja, ki nimajo specifične besedilne oblike« (Frow 2006: 49), v Temah dneva še katere besedilne prvine, ki kažejo na medbesedilnost. Oziroma ali se medbesedilno razmerje, za katerega ugotavljamo, da pomaga ustvarjati koherenco Teme dneva, kako odraža tudi v njeni kohezivnosti. Za ta preizkus se je zdela primerna analiza vloge členkov v Temah dneva. Členki so namreč »sami po sebi brezpomenski (nepolnopomenski) in so potemtakem lahko le nosilci neleksikalnega pomena oziroma povzročitelji modifikacije pomena /.../« (Smolej 2001: 29). Kot ugotavlja Korošec (1981: 179, 180), lahko členki pri vzpostavljanju in modificiranju pomena presegajo stavčno mejo in delujejo v širšem sobesedilu, lahko pa pomen vzpostavljajo tudi izvenbesedilno, z referiranjem

na tvorcu in naslovniku znano izvenjezikovno realnost.[18] Zanimalo nas je torej, ali se tudi v Temah dneva pojavljajo členki z izvenbesedilno funkcijo in ali je njihovo delovanje mogoče v povezavi z besedilom poročila interpretirati kot medbesedilno. Preverjali smo, ali besedilnopovezovalni členki svojo vlogo anaforičnega povzemanja (Smolej 2001: 68– 69) opravljajo ne le sobesedilno, ampak tudi medbesedilno oziroma ali členki v Temah dneva vzpostavljajo sovezna in modifikacijska razmerja, ki se osmišljajo s priklicem védenja, pridobljenega v recepciji poročila. Medbesedilni par polnopomenske nanašalnice iz poročila in nepolnopomenskega naveznika iz Teme dneva bi bil namreč dodaten prepričljiv dokaz, da je mogoče kot medbesedilne reference interpretirati tudi ponovitve in aktualizacije polnopomenskih besed iz poročila v Temi dneva in da torej pri taki rabi ne gre le za neodvisno referiranje na isto prvino izvenjezikovne realnosti.

V analizi funkcije členkov tridesetih Tem dneva v odnosu do besedilnih prvin poročil, ki imajo za snov isti izsek iz realnosti, se je izkazalo, da medbesedilnost med obema besediloma na ravni delovanja členkov ni dokazljiva. V analiziranih besedilih namreč ni bilo členkov, za katere bi bilo mogoče z gotovostjo trditi, da delujejo izvenbesedilno, še manj pa, da pomen v besedilo nedvoumno vnašajo prav prek medbesedilnega razmerja s poročilom. Če delovanje členkov že presegajo stavčno mejo, je sobesedilno, najpogostejši primeri takega delovanja so modalni členki v zaključkih, ki se anaforično povezujejo z elementi argumentacije v jedru besedila ter delujejo kot njihova poudarjena strnitev, kar potrjuje že omenjeno ugotovitev, da so zaključki mnenjsko najizrazitejš deli Tem dneva.

6 Sklep

Žanrotvorne prvine, ki uvodnik najizraziteje ločijo od drugih žanrov komentatorske vrste, so pravzaprav izvenbesedilne oz. pragmatične. Uvodnik, ki z žanri komentatorske vrste deli osnovno sporočanjsko funkcijo, tridelno strukturo in nabor jezikovnostilnih sredstev, teoretiki kot samostojen žanr obravnavajo predvsem zaradi stalne topografije in tipografije na prvi strani dnevnika; dejstva, da njegovo snov določa dogodek ali stanje, ki ima po mnenju uredništva največjo objavno vrednost; ter posebnosti, da naj bi kot mnenjsko besedilo ne izražal mnenja posameznega novinarja, temveč celotnega uredništva oziroma časopisa. Sodobni uvodniki odražajo spremembe v koncepciji funkcije novinarskega diskurza in funkcije tega žanra znotraj njega, ki problematizirajo vse zgoraj naštete lastnosti. Dnevniki umikajo mnenjska besedila s prvih strani v notranjost časopisa, drugi dve značilnosti pa relativizirata kontradiktorna procesa subjektivizacije in objektivizacije uvodnikov; vedno več uvodnikov je podpisanih in celo opremljenih s fotografijami piscev, kar jih oddaljuje od kolektivnega mnenja uredništva in približuje

[18] Kot primer navaja Vidmarjeve spomine, kjer avtor popisuje svoj pogovor s Kogojem o Župančičevi Veroniki Deseniški in pravi: »Razložil sem mu svojo sodbo, ki pa seveda ni bila pozitivna« (Vidmar v Korošec 1981: 180). Korošec (1981: 181) ugotavlja, da je za razumevanje pomena, ki ga v besedilo vnaša členek seveda, ki se v konkretnem primeru izmika pomenu ‘to je razumljivo samo po sebi’ in ima bolj pomen ‘kot je splošno znano’, nujno poznavanje izvenbesedilnih okoliščin – takratnih slovenskih kulturnih razmer in odnosa med Vidmarjem in Župančičem, ki se je zaostril ravno zaradi omenjene Vidmarjeve kritike.

komentarjem ali kolumnam, po drugi strani pa se objektivizacija uvodnikov odraža v njihovi vse večji jezikovnostilni nevtralnosti; mnenjskost se realizira le še v obliki racionalne argumentacije in posrednega vrednotenja prek medbesedilnega sklicevanja na mnenja, izražena v drugih medijskih diskurzih. Pa še tovrstne oblike presojevalnosti so vedno bolj omejene na zaključke uvodnikov, ki postajajo še edini izrazito mnenjski del uvodnika.

Medbesedilna razmerja med uvodnikom in interpretativnim žanrom, ki izhajajo iz dejstva, da žanra v recepcijskih okoliščinah prve časnikove strani delujeta komplementarno – predpostavlja se namreč, da je bralec interpretativnega žanra z dogodki in stanji, ki jih ta pojasnjuje in komentira, že seznanjen prek informativnega žanra – je mogoče dokazati na ravni sklicevanja na enote védenja iz informativnega žanra, ki nimajo specifične besedilne oblike. Medbesedilnost med obema žanroma pa ne vpliva izrazito na koherenco, še manj pa na kohezijo uvodnika, kar je mogoče razložiti z dejstvom, da sta besedili avtonomni celoti in da mora uvodnik omogočati tudi samostojno, od informativnega žanra neodvisno recepcijo.

Literatura

Yves Agnes, 2002: Manuel de journalisme. Ecrire pour le journal. Paris: La Découverte.

Hasan Ansary, Esmat Babaii, 2005: The Generic Integrity of Newspaper Editorials: A Systemic Functional Perspective. *RELC Journal* 36/1. 271–295.

Anis Bawarshi, 2000: The Genre Function. College English 62/3. 335–360.

Vijay K. Bhatia, 2002: Applied genre analysis: a multi-perspective model. *Ibérica* 2002/4. 3–19.

Vijay K. Bhatia, 1993: *Analysing Genre. Language Use in Professional Settings.* London: Longman.

Robert Alain de Beaugrande; Wolfgang Ulrich Dressler, 1992: *Uvod v besediloslovje.* Ljubljana: Park.

Karlyn K Cambell, Kathleen H. Jamieson, 1978: *Form and Genre: Shaping Rhetorical Action.* Fallc Church: Speech Communication Association.

Amy J. Devitt, 2000: Integrating Rhetorical and Literary Theories of Genre. *College English* 62/6. 696 – 718.

– – 1993: Generalizing about Genre: New Concepts of an Old Concept. *College Composition and Communication* 44. 342–53.

Alastair Fowler, 1982: *Kinds of Literature: An Introduction to the Theory of Genres and Modes.* Cambridge: Harvard University Press.

John Frow, 2006: *Genre.* London, New York: Routledge.

Allen Graham , 2000: *Intertexstuality*. London, New York: Routledge.

M. A. K. Halliday, Raqaiya Hasan (1989): *Language, Context and Text.* Oxford: OUP.

Thierry Herman, Nicole Jufer, 2001: L'éditorial, »vitrine ideologique du journal«? *Semen 13*. Dostopno prek http://semen.revues.org/document2610.html (11. 6. 2008)

Foad Izadi, Hakimeh Saghaye-Biria, 2007: A Discourse Analysis of Elite American Newspaper Editorials. *Journal of Communication Inquiry* 31/2. 140–165.

Marko Juvan, 1999: Medbesedilnost – figure in vrste. *Slavistična revija* 47/4. 393 – 416.

Marko Juvan, 2002: Žanrska identiteta in medbesedilnost. *Primerjalna književnost*, 25/1. 9–25.

Monika Kalin Golob, 2000: Uvodnik v prvem slovenskem dnevniku. *Javnost* 2000/7, 31–38.

– – 2003: H koreninam slovenskega poročevalstva. Ljubljana: Jutro.
– – 2004: Moč jezika – izbor dejstev in besed. *Teorija in praksa* 41/3–4. 703–711.
Heli Katajämaki, Merja Koskela, 2006: The Retorical structure of Editorials in English, Swedish and Finnish Business Newspapers. *Teoksessa Proceedings of the 5th International Aelfe Conference.* Prensas: Universitas de Zaragoza. 215– 219.
Tomo Korošec, 1981: Besediloslovna vprašanja slovenščine. *17. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. 173–186.
– – 1986: K besedilni soveznosti časopisnega sporočila. *22. seminar slovenskega jezika, literature in kulture.* 49–61.
– – 1986a: Dogodek in vest. K teoriji časopisne vesti in jezikovnostilistični teoriji poročevalskih žanrov. Slavistična revija 34/2. 147–157.
– – 1998: *Stilistika slovenskega poročevalstva.* Ljubljana: Kmečki glas.
– – 2006: *O besediloslovnih prvinah v slovenskem jezikoslovju.* Slavistična revija 54, Posebna številka. 239–258.
Manca Košir, 1988: *Nastavki za teorijo novinarskih vrst.* Ljubljana: Državna založba Slovenije.
Francis Lee, Angel M. Y Lin, 2006: Newspaper editorial discourse and politics of self-censorship in Hong Kong. *Discourese&Society* 17/3. 331–358.
Gilles Lugrin, 2007: Le mélange des genres dans l'hyperstructure. Semen 13. dostopno prek http://semen.revues.org/document 2654.html (12. 6. 2008)
Jean-Luc Martin-Lagardette, 2005: *La guide de l'écriture journalistique.* Paris: La Découverte.
Zoran Medved, 2005: Komentar – napačno pojmovanje ali ideološki konstrukt? *Medijska preža.* Dostopno prek http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/24/refer/ (4. 6. 2008)
Carolyn R. Miller, 1984: Genre as social action. *Quarterly Journal of Speech* 70. 151–167.
Mojca Smolej, 2001: *Členek v slovenskem knjižnem jeziku, pomenoslovni inskladenjski vidiki*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
Barry Pennock, 2000: *A genre approach to re-entry patterns in editorials*. Doktorska diseracija. Valencia: Universitat de Valèncy.
Adena, Rosmarin, 1985: *The power of genre.* Minneapolis: University of Minnesota.
Dušan Slavković, 1975: *Osnovi novinarstva i informisanja.* Beograd: Radnička štampa.
Verica Rupar, 2007: Newspapers' production of common sense: The »greenie madness« or why should we trust editorials. *Journalism* 2007/8, 591–610.
Teun A.van Dijk, 1996: Opinions andi ideoloies in editorials. *Paper of the 4th international symposium of Critical Discoursive Analysis.* Dostopno prek:
http://www.discourses.org/UnpublishedArticles/Opinions%20and%20-ideologies%20in%20editorials (8. 7. 2008)

Summary

Genre features that most clearly distinguish the lead editorial from other commentary-type genres are, in fact, extra-textual, i.e., pragmatic. The lead editorial shares with other commentary-type genres its basic communicative function, tripartite structure, and its inventory of linguistic-stylistic means of expression. As an independent genre it is treated mainly because of its set topography and typography on the first page of a daily newspaper; the fact that its topic depends on the event or situation that is in the editorial board's opinion of the greatest publishing value; the distinctive feature that, as an opinion piece, it should not express an individual journalist's opinion, but rather the opinion of the entire editorial board or newspaper. Contemporary lead

editorials reflect changes in the conception of the function of journalistic discourse and of this genre within it, which questions all aforementioned features. Dailies have been moving opinion pieces from the front page to the inside of papers, while the other two features are relativized by the contradictory processes of subjectivization and objectivization of lead editorials: a growing number of lead editorials are signed and even furnished with pictures of their authors, which distances the lead editorials from the collective opinion of the editorial board and draws them closer to commentaries and columns; on the other hand, the objectivization of lead editorials is reflected in the increasing neutrality of their style of language. The opinion is expressed only in the form of rational argumentation and indirect evaluation through intertextual reference to opinions expressed in other media discourses. Even these forms of evaluation are increasingly limited to conclusions of lead editorials, which remain the only true opinion part of the lead editorial.